

บทที่ ๒

การเมืองการปกครอง

ในแนวคิดของพระสงฆ์ นักปราชญ์ และนักวิชาการทางรัฐศาสตร์

ผลงานที่นำมาศึกษา

ข้อธรรมอันเกี่ยวเนื่องกับหลักการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีอยู่หลายข้อธรรม และได้มีผู้ให้ความสนใจต่อการศึกษาวิเคราะห์วิจัยหลายท่าน ซึ่งข้อเขียนของท่านเหล่านั้น เป็นที่น่าสนใจ และสมควรต่อการนำมาเป็นแนวทางในการศึกษา เพื่อเปรียบเทียบแนวความคิดในเรื่องเดียวกันนี้ มี ๔ ท่าน ได้แก่ นักปราชญ์ทางสงฆ์คือ พระพุทธทาสภิกขุ และพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) นักวิชาการทางรัฐศาสตร์ คือ ดร. สมบูรณ์ สุขสำราญ และนักปรัชญา คือ ปรีชา ช้างขวัญยืน โดยจะเสนอแนวความคิดของแต่ละท่าน ตามประเด็นที่ศึกษาทั้ง ๓ ประเด็น คือระบบการเมืองการปกครองที่ดี คุณสมบัติของผู้ปกครองที่ดี และวิธีการปกครองที่จะทำให้บ้านเมืองมีความสุขความเจริญ

พระพุทธทาสภิกขุ

การเมือง ในความหมายของท่านพุทธทาสภิกขุ คือการจัดให้สังคมอยู่เป็นสุขโดยไม่ต้องใช้อำนาจ คือมีศีลธรรมเป็นรากฐาน และการเมืองนั้นก็พลอยเป็นศีลธรรมไปไปด้วย เพราะว่ามันเป็นปัจจัยแห่งสันติภาพ¹

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้เสนอแนวความคิดทางการเมืองการปกครองไว้ในหนังสือ "ฟ้าสว่างทางประชาธิปไตย" "ข้ามมิกสังคมนิยม" และ "ความไม่เห็นแก่ตัวจำเป็นสำหรับระบบการเมืองของโลก" แนวคิดของท่านนั้นมุ่งประเด็นเรื่องความคงอยู่ของศีลธรรมในระบบการเมือง ทั้งแบบประชาธิปไตย และแบบสังคมนิยม

¹ พระพุทธทาสภิกขุ, ฟ้าสว่างทางประชาธิปไตย. (ธรรมสภา : มปป.),

นิยม เช่น "ประชาธิปไตยสมบูรณ์ ต้องจัดให้ศีลธรรมกลับมา"^๒ และ "ประชาธิปไตยคือธรรมะหรือศีลธรรม ตัวประชาธิปไตยนั้น ก็คือตัวธรรมะบทหนึ่งข้อหนึ่ง เป็นศีลธรรมอันหนึ่ง เพราะเหตุว่าเป็นปัจจัยแห่งสันติภาพ"^๓ "ประชาธิปไตยนี้มันดีต่อเมื่อมีศีลธรรมเป็นรากฐาน ถ้าไม่มีศีลธรรมเป็นรากฐานมันก็เป็นประชาธิปไตยโกง"^๔ และท่านเห็นว่าควรใช้เผด็จการในบางเรื่องบางกรณี โดยกล่าวว่าประชาธิปไตยและเผด็จการสามารถไปด้วยกันได้ หากผู้ปกครองรู้จักเลือกใช้ ท่านให้ความหมายของเผด็จการไว้ว่า

เผด็จการ หมายถึง การกระทำอะไรเจ็บขาด คำว่าเจ็บขาดนี้ ต้องถูกต้อง ถ้ามีธรรมก็เผด็จการได้เจ็บขาดและถูกต้อง เผด็จการเป็นเพียงเครื่องมือ คือเป็นวิธีการที่เจ็บขาด เผด็จการจึงไม่ชั่วและไม่ดีอยู่ในตัวเอง ต้องมีการเอาไปใช้ ถ้านำไปใช้ชั่วก็เป็นชั่วถ้านำไปใช้ดีก็เป็นดี เผด็จการเป็นเพียงวิธีการกลาง ๆ

ส่วนสำคัญของการปกครองที่ท่านได้เสนอความคิดเห็นไว้คือ การมีนักปกครองที่ดี มีศีลธรรม การให้การศึกษาที่ดี ปลูกฝังศีลธรรมแก่คนในชาติ และเศรษฐกิจในประเทศดี ท่านได้เสนอระบบการเมืองที่เรียกว่า "ธัมมิกสังคมนิยม" ไว้ดังนี้คือ

"... อาตมาได้เคยเสนอระบบการเมือง ที่เรียกว่าธัมมิกสังคมนิยมของพุทธศาสนา เดิวนั้นก็ยังยืนยันอย่างนั้น ว่าระบบนี้จะช่วยโลกได้ ระบบธัมมิกสังคมนิยมของพุทธศาสนานี้อยู่ในฐานะที่เป็นผลของความไม่เห็นแก่ตัว เป็นระบบการเมืองที่ออกมาจากความไม่เห็นแก่ตัว"^๕

ธัมมิกสังคมนิยม(Dhammic Socialism) คือสังคมนิยมที่ประกอบไปด้วยธรรม การอยู่ร่วมกันในสังคมที่ประกอบด้วยธรรม ไม่มีความเห็นแก่ตัว เห็น

^๒ เรื่องเดียวกัน หน้า 16.

^๓ เรื่องเดียวกัน หน้า 17.

^๔ เรื่องเดียวกัน หน้า 9.

^๕ พระพุทธทาสภิกขุ, ความไม่เห็นแก่ตัวจำเป็นสำหรับระบบการเมืองของโลก. (ธรรมบุษบา : 2532), หน้า 7.

แก้ความถูกต้อง

ระบบสัมมิกสังคมนิยม ที่ท่านพุทธทาสภิกขุเสนอนั้น ท่านได้ให้เหตุผลไว้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องอยู่ร่วมกัน ควรจะช่วยเหลือกัน ถ้าทุกคนในสังคมมีศีลธรรม ความยึดถือตัวตนจะไม่เกิดขึ้น ความเห็นแก่ตัวจะไม่เกิดขึ้นและเมื่อไม่มีความเห็นแก่ตัวแล้ว พรหมวิหาร ๔ ก็จะมีขึ้น

ท่านพุทธทาสภิกขุให้ความหมายของพรหมวิหาร ๔ ว่า "การอยู่อย่างประเสริฐ" ได้แก่

๑. เมตตา คือ ความเป็นมิตรอันแท้จริงอันบริสุทธิ์ ไม่ใช่เป็นมิตรเพื่อประโยชน์ทางวัตถุ ไม่ใช่กามารมณ์อะไร จึงเรียกว่า ความเมตตา หรือความรักอย่างเมตตา คือ ความรักอย่างบริสุทธิ์ ไม่ได้หวังทางวัตถุ ทางกามารมณ์ เป็นสิ่งตอบแทนก็คือความรักที่แท้จริงข้อหนึ่ง เมื่อไม่มีตัวที่จะรักก็รักผู้อื่นเป็นธรรมดา เมื่อไม่มีตนก็มีเมตตาอย่างแท้จริงเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ

๒. กรุณา คือ เสียสละเพื่อช่วย เสียสละตนของตนเพื่อช่วยผู้อื่นนี้เรียกว่า การช่วยที่บริสุทธิ์ ไม่ใช่ช่วยเพื่อแลกชื่อเสียง ไม่ใช่ช่วยเพื่อประโยชน์ตอบแทน แต่เป็นการช่วยที่บริสุทธิ์ของจิตที่ไม่มีเห็นแก่ตัว เมื่อไม่มีการเห็นแก่ตัว การช่วยนั้นก็บริสุทธิ์เรียกว่ากรุณา ซึ่งจะเกิดขึ้นได้แท้จริงก็เมื่อไม่เห็นแก่ตัว ไม่มีตัว ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวไม่เห็นแก่ตัว กรุณาจะมีถึงที่สุดและบริสุทธิ์ไม่เพื่อชื่อเสียง ไม่เพื่อเอาอะไรตอบแทน

๓. มุทิตา คือ ยินดีด้วยใจจริงเพราะความรู้สึกเป็นเพื่อนจริง ๆ ไม่เห็นแก่ตัวโดยแท้จริง เป็นเพื่อนโดยแท้จริง เมื่อเพื่อนมีความสุขประสบความสุขก็ยินดีด้วยโดยแท้จริง โดยตามธรรมดาแล้วย่อมจะไม่มีคามยินดีแก่กันและกันได้ เพราะมีริษยาเป็นปกติ ทั้งนี้เมื่อไม่มีตนไม่มีตัวที่จะริษยาผู้อื่น ไม่มีแม้ตัวที่จะได้รับความริษยา จึงจะมีความยินดีแก่กันและกันด้วยบริสุทธิ์ใจอย่างถึงที่สุด พรหมวิหารข้อที่ ๓ คือ มุทิตา ก็มาจากการไม่เห็นแก่ตัว

๔. อุเบกขา คือ การเพ่งดู จ้องดูอยู่ว่าเมื่อไรจะช่วยให้ได้ ในขณะที่ช่วยไม่ได้ก็คอยดูว่ามีจังหวะจะช่วยให้ได้เมื่อไร คนที่เห็นแก่ตัวจะไม่มาเสียเวลาคอยดูเพื่อนร่วมโลก ผู้ไปทำกิจกรรมอื่นที่เป็นประโยชน์แก่ตัวเองจะดีกว่า

จากหลักพรหมวิหาร ๔ นี้ ท่านพุทธทาสภิกขุจะเน้นเรื่องความไม่เห็น

แก่ตัวเป็นสำคัญ และถือเป็นหลักธรรมที่พึงปฏิบัติโดยมิใช่เฉพาะผู้ที่เป็นผู้ปกครองเท่านั้น แต่คนในสังคมทั้งหมดควรจะประพฤติปฏิบัติพร้อมกันเพื่อประโยชน์สุขร่วมกันของสังคม

ในสังคมปัจจุบัน จะอยู่กับด้วยความเห็นแก่ตัวขาดกัลยาณมิตรที่แท้จริง มักคบกันด้วยผลประโยชน์เป็นสำคัญ ซึ่งทำไม่ได้ให้ค่าจำกัดความของประชาธิปไตยว่า เป็นลัทธิประชาธิปไตย⁶ คือมีผลประโยชน์เป็นสิ่งที่ใหญ่ยิ่ง ในสังคมนิยมกันแต่เพื่อประโยชน์ชาติ มีกิเลสเป็นผู้บังคับบัญชาให้กระทำ จึงหาความเป็นธรรมแท้จริง หรือธรรมาธิปไตยไม่ได้ในโลก

แนวทางแก้ไขสังคมที่เห็นแก่ตัว เพื่อนำไปสู่สังคมแบบ "ซัมมิกสังคมนิยม" คือการศึกษา เพราะท่านมีความเห็นว่า การศึกษาทางโลกเป็นตัวการให้คนเห็นแก่ตัว คือมุ่งสอนให้คนฉลาด ฉลาดในการเอาเปรียบ ฉลาดในการเห็นแก่ตัว "การศึกษาที่มีอยู่ในโลกเวลานี้ มีแต่สร้างและส่งเสริมสุนัขปากร้ายที่ดีแต่เห่าและกัด ไม่สร้างสรรคสุนัขเลียแผลที่สมานให้หายให้รัก"⁷ คือสอนให้คนฉลาดในการกล่าวโทษ จับผิดซึ่งกันและกัน ส่งเสริมการหากินกับการค้า ขื้อแย่งผลประโยชน์ซึ่งกันและกันหรือส่งเสริมการกินคืออยู่ดีจนกลายเป็นฟุ้งเพื่อหลงสะสมแข่งขันกัน สอนให้คนฉลาดแล้วไม่มีการควบคุมความฉลาด

การแก้ไขก็ต้องแก้ไขที่การศึกษา จัดการศึกษาเสียใหม่ ดึงศาสนามาสัมพันธ์กับการศึกษา อย่าแยกการศึกษาออกจากศาสนาจะต้องสร้างวัฒนธรรมที่ถูกต้อง ที่ดีงาม ที่เป็นรากฐานประจำบ้านกันใหม่ ทำให้รู้จักโทษของความเห็นแก่ตัว รู้จักคุณค่าของความไม่เห็นแก่ตัว ให้ทราบรู้จักรากฐานของสันติภาพคือความไม่เห็นแก่ตัว อย่าให้โตขึ้นมาด้วยความเห็นแก่ตัว การศึกษาต้องควบคุมความฉลาดไว้ให้ได้ สร้างสุนัขเลียแผล ไม่ใช่สุนัขปากร้าย องค์การโลกจะต้องรวบรวมพลังของทุกศาสนามาช่วยกัน โดยไม่แบ่งแยก หรือพยายามรวมศาสนาเข้า

⁶ พระพุทธทาสภิกขุ, ความไม่เห็นแก่ตัวจำเป็นสำหรับระบบการเมืองของโลก. (ธรรมบุษยา : 2532), หน้า 13.

⁷ เรื่องเดียวกัน หน้า 17.

เป็นหนึ่งในเดียว เพราะเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ เนื่องจากแต่ละศาสนาเหมาะกับคนแต่ละระดับ ความแตกต่างย่อมมี แต่เหมือนกันที่ทุกศาสนาสอนให้คนเป็นคนดี จะเห็นได้ว่าแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้น เป็นการนำพระไตรปิฎก มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมและเป็นมุมมองที่เห็นได้ชัดเจน ท่านเน้นเรื่องการละตัวตนเพื่อให้เกิดการไม่เห็นแก่ตัว ซึ่งก็คือกลายเป็นผู้มีพรหมวิหาร^๕ นั้นเอง เมื่อคนไม่เห็นแก่ตัวแล้ว ความรักใคร่ปรองดองในสังคมจะเกิดขึ้นเอง

กล่าวได้ว่า พระพุทธทาสภิกขุ ได้เสนอระบอบการเมืองที่คิดว่าเหมาะสมกับสังคมในรูปแบบ "ธัมมิกสังคมนิยม (Dhammic Socialism)" ซึ่งเป็นระบบการเมืองที่ไร้ความเห็นแก่ตัว จะเห็นแก่ความถูกต้องเป็นสิ่งดีที่ประกอบไปด้วยธรรม ซึ่งจะเกิดการปกครองในระบบนี้ได้ ก็โดยการจัดการศึกษาที่มุ่งสอนให้คนมีธรรมะ มีความรักใคร่ปรองดองกัน โดยนำศาสนามาผูกพันกับการศึกษาและต้องเริ่มปลูกฝังการศึกษากันตั้งแต่วัยทารก ซึ่งผลของการอยู่ร่วมกันที่ประกอบด้วยธรรม จะก่อให้เกิดพรหมวิหาร ๔ ชั้น ทั้งกับผู้ปกครองและประชาชน

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต)

พระเทพเวที ได้ให้ข้อคิดในเรื่องการปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยว่า ควรจะมีเสรีภาพที่มีขอบเขตจำกัด "การปกครองประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชนที่แต่ละคนปกครองตนเองได้"^๖ นั่นคือประชาชนจะต้องรู้จักสิทธิ และหน้าที่ของตนเอง ตลอดจนรู้ขอบเขตของเสรีภาพ สามารถควบคุมตนเองได้ และได้เห็นว่า ความมีเสรีภาพนั้น หมายถึงความพร้อมที่จะให้โอกาสแก่ผู้อื่นด้วย นั่นคือเสรีภาพของตนเองและเสรีภาพของผู้อื่นจะต้องอยู่คู่กัน เรียกว่าดุลยภาพ ท่านได้นำหลักธรรมมาประกอบการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

^๕ พระพุทธทาสภิกขุ, ธัมมิกสังคมนิยม. (กองทุนวชิรธรรม : มปป.), หน้า 7.

^๖ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : 2535), หน้า 17.

เป็น ๓ ประการ คือ

๑. เสรีภาพ(Liberty)
๒. ความเสมอภาค(Equality)
๓. ภราดรภาพ(Fraternity)

หลักเสรีภาพ คนจะต้องมีเสรีภาพทั้งภายนอก และภายใน ซึ่งเสรีภาพภายนอก(Negative Freedom) ก็คือเป็นอิสระจากการถูกระงับ หรือไม่ถูกรบกวนจากบุคคลอื่น และเสรีภาพภายใน(Positive Freedom) ก็คือเสรีจากกิเลส มีอิสระที่จะกระทำการใด ๆ ได้ เสรีภาพทั้งสองนี้จะมีความสัมพันธ์ต่อกัน เพราะเมื่อไม่ถูกรบกวนจากภายนอก ก็ย่อมจะเกิดความเป็นอิสระในใจ เป็นอิสระจากการถูกรบกวนง่าของอำนาจที่จะมาชักจูงให้ผิดไปจากธรรม ซึ่งอำนาจที่จะสามารถครอบงำจิตใจให้เขวไปจากธรรม คือ กิเลส ซึ่งได้แก่

โภคะ ความโลภ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน

โทสะ ความเกลียดชัง เคียดแค้นมุ่งทำลายล้าง

โมหะ ความลุ่มหลงมัวเมา

ตัณหา ความอยากได้ อยากเอาเพื่อตัว ต้องการผลประโยชน์ และสิ่งบำเรอปรนเปรอตน ไม่ยอมเสียสละเพื่อใคร

มานะ ความอยากให้ตัวเองยิ่งใหญ่ ต้องการอำนาจ ความเด่นดัง มีความสำคัญ หรือการครอบงำเหนือผู้อื่น ไม่ยอมใคร

ทิฐิ ความยึดถือเอาแต่ความเห็นของตัวเอง ต้องการให้เขารู้เอาความเห็นของตน ยึดติดตั้งมั่นในความเชื่อ ลัทธิ อุดมการณ์ของตน จนสำคัญเหนือกว่าความจริงไม่ยอมรับฟังใคร

ถ้าบุคคลมีเสรีภาพจากส่วนนี้ได้แล้ว ก็ถือว่ามีเสรีภาพภายในที่แท้จริง อันจะส่งผลถึงเสรีภาพภายนอกด้วย

หลักความเสมอภาคและหลักภราดรภาพ ความเสมอภาค หรือความเท่าเทียมกันนี้จะวัดกันในรูปแบบแบบคณิตศาสตร์นั้นย่อมทำไม่ได้ แต่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบทางศักยภาพอื่น ๆ ทำให้ไม่หยาบกระด้างทำหน้าที่เป็นตัวจำกัดขอบเขตของเสรีภาพ ให้เกิดความสมดุล หรือพอดี ทำให้ทุกคนมีเสรีภาพที่เท่าเทียมกัน โดยยึดหลักสสาราณีย์ธรรม ๖ ประการ เช่นเดียวกับหลักภราดรภาพ ได้แก่

๑. จะทำอะไรก็ทำด้วยเมตตา มีความปรารถนาดี มีการช่วยเหลือ มีการร่วมมือ มีความพร้อมที่จะประสานงานกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่จะทำให้เกิดความผูกพันประสานเสริม ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้โดยมีเครื่องยึดเหนี่ยว เป็นโอกาสพื้นฐานที่จะให้แต่ละคนนำเอาศักยภาพของตนมาเป็นส่วนร่วม สร้างสรรค์สังคมของตนด้วยกัน

๒. จะพูดอะไรก็พูดด้วยเมตตา ใช้เหตุผลและปัญญา ปราศจากโทษสะดุดด้วยความหวังดี มุ่งประโยชน์ส่วนรวม พร้อมทั้งจะหันหน้าเข้าปรึกษาปรับความเข้าใจกัน มุ่งสร้างสรรค์มากกว่ามุ่งเอาชนะทำลายล้างกัน

๓. จะคิดก็คิดต่อกันด้วยเมตตา มีความปรารถนาดีต่อกัน นำเมตตา ประกอบกับปัญญา จะช่วยป้องกันโทษะ โทสะ โมหะ ไม่ให้เข้าครอบงำจิตใจได้

๔. มีความสุขในการให้ การแบ่งปัน ไม่หวงแหนถ้าสิ่งใดจะนำประโยชน์สู่ผู้อื่นได้ก็พร้อมที่จะให้ได้

๕. มีศีลสามัญญตา คือ มีศีลเสมอกัน ได้แก่ มีความประพฤติดี รักษาระเบียบวินัย มีความสุจริตทางกาย วาจาที่จะกลมกลืนเข้ากันได้ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม

๖. มีทิวสามัญญตา คือ มีทิว มีความเห็น มีความเชื่อมั่นยึดถือในหลักการ อุดมการณ์ และอุดมคติที่ร่วมกัน หรือสอดคล้องไปกันได้

สาราณียธรรม ๖ ประการนี้ จะเป็นหลักยึดให้เกิดภราดรภาพ และความเสมอภาคกันไปในตัว

นอกจากนี้ ยังได้นำหลักธรรมตามพระสูตรต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกมาจัดหมู่พวก เพื่ออบรมพุทธศาสนิกชนให้เป็นพลเมืองดีของสังคม เป็นผู้ปกครองที่ดีของสังคม ในในหลักธรรมต่าง ๆ เช่น

หลักธรรมของผู้นำรัฐ คือ

- (๑) หลักทศพิธราชธรรม
- (๒) การบำเพ็ญกรณียกิจของจักรพรรดิ
- (๓) การประกอบราชสังคหะ
- (๔) ละเว้นมคฺติ

หลักของคนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี คือ

- (๑) รู้หลักอธิปไตย
- (๒) มีส่วนในการปกครอง

หลักของคนที่มีคุณแก่ส่วนรวม เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ได้แก่

- (๑) พรหมวิหาร
- (๒) บำเพ็ญการสงเคราะห์
- (๓) พึ่งตนเองได้
- (๔) อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี

จะเห็นได้ว่าแนวคิดของพระเทพเวที(ประยุทธ ปยุตโต)นั้น มาจากหลักธรรมของพระพุทธศาสนา และเน้นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นสำคัญ ประชาชนต้องรู้จักสิทธิและหน้าที่ของตน สามารถควบคุมตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในขอบเขตจำกัดของเสรีภาพได้ดี และพร้อมที่จะให้โอกาสแก่ผู้อื่นอีกด้วย ท่านให้ความสำคัญของการครองตนมากที่สุด เพราะการครองตนในทางที่ดีถูกต้องย่อมนำมาสู่การปกครองที่ดีและมีความสุขในสังคม

ดร. สมบูรณ์ สุขสำราญ

การเมือง ในความหมายของ ดร.สมบูรณ์ สุขสำราญ คือ ความคิดกิจกรรม และการกระทำต่าง ๆ ที่เกี่ยวพันกับการใช้อำนาจ เพื่อบริหารรัฐกิจ การจัดระเบียบสังคมของรัฐ รวมถึงตลอดถึงการให้ได้มาซึ่งอำนาจ การใช้อำนาจ หรือการให้ได้มาซึ่งอิทธิพล การใช้อิทธิพลเพื่อให้เกิดการจัดสรรคุณค่าในสังคม ไม่ว่าจะเป็นอำนาจที่ถูกต้องตามกฎหมายและกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม เศรษฐทรัพย์ และคุณค่าที่เป็นนามธรรม¹⁰

¹⁰ สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม. (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : 2527), หน้า 1.

ดร. สมบูรณ์ สุขสำราญ ให้ความเห็นไว้ว่า "ศาสนา เป็นพื้นฐานของ
อุดมการณ์ทางการเมืองที่ยำคุณค่าของมนุษย์ ความชอบธรรมของผู้ปกครอง"¹¹
"พุทธศาสนา เป็นเสมือนรากเหง้าแห่งความเป็นชาติ และเอกลักษณ์ดั้งเดิมของ
ชาติไทย ทั้งทางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง"¹²

ได้นำหลักธรรมที่มุ่งสอนให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจให้
ปราศจากความเดือดร้อนในชีวิตประจำวัน คือ หลักทฤษฎีธรรมิกัตถประโยชน์และ
หลักอิทธิบาท ๔ โดยหลักธรรมคำสั่งสอนของพุทธศาสนาที่มุ่งที่จะ

๑. อธิบายถึงสภาวะธรรมชาติของชีวิต เช่น สรรพสิ่งที่เกิดขึ้นมาได้
อย่างไร คงอยู่ได้เพราะเหตุใด สาเหตุของความเสื่อม และการสลายเนื่องมา
จากอะไร

๒. อธิบายและสอนถึงวิธีการที่จะครองชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขสอดคล้องกับสภาวะธรรมชาติ การบรรเทาความทุกข์ที่เกิดจากสภาวะนานาประการ
เช่น การเจ็บ การผิดหวัง การประสบกับมรสุมชีวิตต่าง ๆ

๓. อธิบายและสอนแนวทางการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม ตั้งแต่
ระดับเอกบุคคลจนถึงปวงชนทั้งชาติและทั้งโลก เช่น เรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง
บุคคลต่อบุคคล ความสัมพันธ์ในครอบครัว ความสัมพันธ์ครอบครัวต่อครอบครัว
ระหว่างครูกับศิษย์ สมณชีพราหมณ์กับบุคคลธรรมดา เพื่อนกับเพื่อน นายจ้างกับ
ลูกจ้าง ผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง รัฐบาลกับประชาชน แม้กระทั่งความสัมพันธ์
ระหว่างประเทศ

๔. อธิบายและแนะนำแนวทางที่จะนำหลักธรรมคำสั่งสอนไปประยุกต์ใช้
ในการดำรงชีวิตประจำวัน ตามลักษณะของปัญหา ตามระดับสติปัญญา และความ
ประสงค์ของแต่ละเอกบุคคล ดังนั้น ระดับคำสั่งสอนของพระพุทธรักษาจึงมีหลาย
ระดับ ทั้งที่เป็นสังฆธรรมเบื้องต้น เบื้องกลาง และเบื้องสูง มีทั้งส่วนที่เรียกว่า
เป็นโลกียะและโลกุตระธรรม เป็นต้น

¹¹ เรื่องเดียวกัน หน้า 3.

¹² เรื่องเดียวกัน หน้า 4.

หลักธรรมสำคัญ ๆ ที่ช่วยควบคุมสังคม เช่น ศีลห้า ธรรมห้า พรหมวิหาร ๘, สังคหวัตถุ ๘, นาถกรรมธรรม ๑๐, สาราณียธรรม ๖, อธิปไตย ๓, และกัณฐัมมิกัตสังวัตตนิกรม ๘

การปกครองที่ดีนั้น ได้ให้ทัศนะว่า ตามแนวพุทธศาสนานั้น จะมีความคล้ายคลึงกับทัศนะทางปรัชญาการเมืองสากล คือ การปกครองที่ดี จะต้องเป็นระบบการเมืองที่มุ่งสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ให้เป็นสังคมที่ดี มีระเบียบ มีความสุข และอุดมสมบูรณ์

จากอัครคัตถุสสูตร ในพระสุตตันตปิฎก ท่านได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับอำนาจการเมือง ระบบการปกครอง และการปกครองที่ดี ดังนี้คือ

๑. วิวัฒนาการสังคมการเมือง และความจำเป็นที่ต้องมีการปกครอง คือ โลกมีวิวัฒนาการมาตั้งแต่ก่อนมีมนุษย์ จนกระทั่งมีมนุษย์ที่รวมเป็นครอบครัว เป็นสังคม และมีหัวหน้าเพื่อช่วยเหลือควบคุมให้สังคมนั้น ๆ อยู่อย่างปกติสุขและต้องมีกฎระเบียบเป็นกรอบแนวทางปฏิบัติ

๒. การปกครอง และผู้ปกครองที่ดีที่สุด ได้แก่ระบบการปกครองที่มุ่งสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ให้เป็นสังคมที่ดี มีระเบียบให้อยู่ด้วยความสงบสุขและอุดมสมบูรณ์

หลักธรรมที่ยึดถือเป็นแนวทางในการปกครอง คือ

(๑) หลักทศพิธราชธรรม

(๒) หลักจักรวรรดิวัตรธรรม

(๓) ราชสังคหวัตถุ

(๔) เว้นอคติ

๕. ยัตถธรรมาธิปไตยเป็นหลักปฏิบัติ ในทัศนะของพุทธศาสนาเสถียรภาพ และความสงบเรียบร้อยของสังคม เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาเพราะถือว่าเป็นเงื่อนไขพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่ความเจริญ ผู้ปกครองหรือกษัตริย์ในอุดมคติจึงควรเป็นบุคคลที่เข้มแข็งแต่เปี่ยมไปด้วยความเมตตาปราณี สร้างบรรยากาศแห่งศีลธรรมในสังคมด้วยการอุปถัมภ์ให้ความคุ้มครองป้องกันพุทธศาสนา และสถาบันสงฆ์ พุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติมาหลายศตวรรษได้ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการมากเท่า ๆ กับระบบเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ได้ตอบ

สนองความต้องการของประชาชนในสังคมไทยมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่เคยมีการแยกอาณาจักรกับศาสนจักรออกจากกัน อำนาจการเมืองนั้น ก็อยู่ในรูปของสถาบันกษัตริย์ ซึ่งเป็นตัวแบบความประพฤติของประชาชน พระสงฆ์กับสถาบันกษัตริย์สามารถประนีประนอมกันได้เพราะทั้งสองสถาบันมีผลประโยชน์สอดคล้องกันในรูปแบบการปกครองดั้งเดิม ผู้ปกครองยอมให้ความสำคัญในเรื่องสิทธิทางการเมืองปกครองมาก และการที่จะให้ประชาชนยอมรับในความชอบธรรมของของผู้ปกครองหรือกษัตริย์นั้น ก็จำเป็นจะต้องมีอุดมการณ์พื้นฐานบางอย่างมาสนับสนุนอำนาจของตัวเอง และพบว่าหลักการที่แฝงอยู่ในเนื้อหาสาระในพระพุทธศาสนาหลายอย่างสอดคล้องกับความต้องการของผู้ปกครอง เช่น พุทธศาสนาสอนให้คนยอมรับในอำนาจ เป็นต้น

ดร. สมบูรณ์ สุขสำราญ กล่าวถึงการเมืองการปกครองตามทัศนะของพุทธศาสนาว่า ระบบการปกครองที่ดีอาจเป็นระบบการปกครองแบบใดก็ได้ ที่ยึดหลักการสำคัญ ดังต่อไปนี้¹³

(ก) การได้มาซึ่งอำนาจ การใช้อำนาจ การขยายอำนาจ และการรักษาไว้ซึ่งอำนาจนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนมากที่สุด อำนาจของผู้ปกครองมิใช่เพื่อสร้างความยิ่งใหญ่ของตนเองแต่เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน

(ข) ความมั่นคงของระบบการปกครองหรือของรัฐบาลและผู้ปกครองมิใช่เป็นจุดหมายในตัวมันเอง หรือจุดประสงค์สุดท้าย ของระบบการเมืองการปกครอง แต่เป็นเพียงอุปกรณ์ หรือ เครื่องมือ เพื่อใช้สร้างสรรค์ประโยชน์สุขสวัสดิภาพบูรณาการ และความสงบสุขของประชาชน

(ค) ให้ความสำคัญแก่คุณค่าของความเป็นมนุษย์ โดยเน้นความเท่าเทียม การปราศจากชั้นวรรณะ จากชาติกำเนิด ความเสมอภาคในทางเพศ หมายความว่าไม่ถือว่าเพศหญิงมีสถานภาพต่ำกว่าเพศชาย เน้นเสรีภาพด้วยการห้ามการมีทาส รวมตลอดถึงการแนะนำให้ใช้หลักเหตุผลในการพิจารณาตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ตามปรากฏในกาลามสูตร

¹³ เรื่องเดียวกัน หน้า 20.

(ง) ผู้ปกครองจะต้องมีคุณสมบัติและมีแนวทางในการปกครองโดยยึดหลักธรรมสำคัญอย่างน้อย ๕ ประการ คือ หลักทศพิธราชธรรม หลักจักรวรรดิวัตรธรรม หลักราชสังคหัตถุธรรม หลักการละอคติ และการยึดหลักธรรมมาชิปไตยเป็นหลักในการปกครอง

จะเห็นว่าแนวความคิดของ ดร.สมบูรณ์ สุขสำราญ ในเรื่องการเมืองการปกครองนั้น ได้วิเคราะห์อิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อการปกครองมาแต่อดีต ซึ่งการปกครองที่จะต้องเป็นระบอบการเมืองที่มุ่งสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ให้เป็นสังคมที่มีความสุขจากการมี ภาวะเบียดเบียน เป็นกรอบแนวทางปฏิบัติด้วยหลักธรรมที่เกี่ยวกับตัวผู้ปกครอง ได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตรธรรม ราชสังคหัตถุ และละอคติ ในการปกครองที่จะให้เกิดความปกติสุขนั้น มนุษย์จะต้องปฏิบัติตามหลักธรรมที่ควบคุมสังคมให้เป็นปกติ ได้แก่ ศีล ๕, ธรรม ๕, พรหมวิหาร ๔, สังคหัตถุ ๕, นาถกรณธรรม ๑๐, สาราณียธรรม ทิณฐัมมิกัตสังวัตตนิกรธรรม ๕ เป็นต้น

ปริชา ช้างขวัญยืน

จากแนวความคิดด้านการเมืองการปกครอง ในหนังสือความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก พอจะสรุปได้คือ

พุทธศาสนาไม่ได้กล่าวว่าระบอบการปกครองแบบใดดีที่สุด และมีวิธีการเลือกผู้ปกครองด้วยวิธีใด หรือมีระบบในการจัดสรรอำนาจชิปไตยอย่างไร เป็นแต่กล่าวว่าถ้าเป็นผู้ปกครองแล้วควรยึดถืออะไรในการปกครอง

หลักธรรมมาชิปไตยเป็นจุดมุ่งหมายของระบอบการปกครอง มิใช่หมายถึงระบอบการปกครอง¹⁴ ผู้ปกครองในอุดมคติควรจะยึดหลักธรรมมาชิปไตย จักกวัตติวัตร ทศพิธราชธรรม ราชสังคหัตถุ ๕ ละเว้นอคติ ๕

ส่วนเรื่องระบบการปกครองนั้น คำสอนของพุทธศาสนาไม่ปรากฏเป็น

¹⁴ ปริชา ช้างขวัญยืน, ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก.

ระบบที่ชัดเจน เป็นแต่สอนเป็นการเฉพาะเรื่องเฉพาะคราว เนื่องจากรัฐมิได้ เพื่อความสุขของประชาชน และความสุขที่ถูกต้องเป็นความดีงามตามหลักพุทธศาสนา ดังนั้นคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงมุ่งสู่จุดมุ่งหมายของชีวิตจุดเดียวกัน การประเมินค่าว่าอะไรดีอะไรชั่วจะต้องเป็นไปในแนวเดียวกัน จะขัดแย้งกันไม่ได้ ซึ่งจะทำให้ความสำคัญแก่ตัวบุคคลผู้มีหน้าที่ปกครองมากกว่า คือเมื่อบุคคลเป็นคนดีแล้ว ไม่ว่าจะปกครองด้วยระบบใดก็จะนำประชาชนไปสู่ความดีและความสุขทั้งสิ้น

ในประเด็นการปกครองในทางของสงฆ์นั้น หลายท่านวิเคราะห์ว่าเป็นประชาธิปไตย แต่ท่านไม่เห็นด้วย ทั้งนี้เพราะความตายตัวของธรรมะและการขยายตัวของพุทธศาสนาเป็นเหตุ คือความตายตัวของธรรมะทำให้เกิดความต้องการมติเอกฉันท์ ส่วนการขยายตัวของพุทธศาสนา ทำให้เกิดความจำเป็นที่สงฆ์จะต้องทำสังฆกรรมเนื่องจากพระพุทธองค์มิได้เสด็จอยู่ในเวลานั้น และอาจเป็นความจำเป็นที่ทรงเล็งเห็นถึงอนาคตของพุทธศาสนา เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว

ในประเด็นระบอบการปกครองนั้น ได้ให้ความเห็นว่า พระพุทธองค์ทรงปรารถนาจะสร้างคนมากกว่าสร้างระบบ เนื่องจากให้ผลที่ตรง และถาวรกว่า การที่ต้องสร้างระบบกันในปัจจุบันด้วย เพราะสร้างคนไม่สำเร็จนั่นเอง และเมื่อสร้างไม่สำเร็จอย่างน้อยการมีระบบควบคุมก็ทำให้เกิดผลขึ้นบ้าง

จากความคิดเห็นจากทั้งสี่ท่านข้างต้น สามารถสรุปได้ดังนี้ คือ

(๑) ความเห็นเรื่องระบบการปกครองที่ดี พระพุทธทาสภิกขุได้เสนอในรูปแบบ "ธัมมิกสังคมนิยม" คือ มีผู้ปกครองที่มีธรรมเป็นคุณสมบัติและใช้การบริหารด้วยวิธีเผด็จการ ส่วนพระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปุตฺโต) เสนอในรูปแบบ "ประชาธิปไตย" ที่มีขอบเขตจำกัด บุคคลในสังคมนั้นต้องมีเสรีภาพทั้งภายในคือไม่เป็นทาสของกิเลส และเสรีภาพภายนอก คือใช้สิทธิและหน้าที่โดยปราศจากการถูกบังคับจากผู้อื่น แต่อยู่ภายในขอบเขตจำกัดของเสรีภาพและให้โอกาสผู้อื่นด้วย ดร. สมบูรณ์ สุขสำราญ กล่าวว่าระบอบการเมืองปกครองที่ดี ต้องมุ่งสร้างสรรค์สังคมนุหฺมย์ให้เป็นสังคมที่ปกติ คือต้องมีศีลห้า ธรรมห้าเป็นพื้นฐานนั่นเอง ฉะนั้นจึงไม่มีการระบอบแบบตายตัว และปรีชา อึ้งชูญฺยฺน กล่าวว่าพุทธศาสนามีได้

ให้ความสำคัญต่อระบบหรือรูปแบบการปกครองแต่อย่างใด

(๒) ความเห็นเรื่องคุณสมบัติของผู้ปกครองที่ดี พระพุทธทาสภิกขุให้แนวคิดไว้ว่า ตัวผู้ปกครองต้องประกอบด้วยธรรมะโดยไม่มีความเห็นแก่ตัว เป็นพื้นฐานและมีพรหมวิหารเป็นประการต่อไป โดยมีความพร้อมเสมอที่จะช่วยเหลือผู้อื่น พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตโต) กล่าวว่า ผู้ปกครองที่ดีต้องเป็นบุคคลที่ครองตนด้วยดี พึ่งตนเองได้ และตั้งมั่นในหลักธรรมเพื่อการปกครอง ได้แก่ ทศพิชราชธรรม ราชสังคหะ และละอคติ เป็นต้น ดร. สมบูรณ์ สุขสำราญ กล่าวว่า ผู้ปกครองที่ดีควรเป็นบุคคลที่เข้มแข็ง แต่เปี่ยมด้วยความเมตตาปราณี ยึดหลักธรรมมาชิปไตย และมีอุดมการณ์พื้นฐานมาสนับสนุนอำนาจของตนด้วย ปรีชา ช้างขวัญยืน กล่าวว่า ผู้ปกครองที่ดีในอุดมคติต้องยึดหลักธรรมมาชิปไตย จักรวัตติ วัตร ทศพิชราชธรรม ราชสังคหะ วัตร และละอคติ

(๓) ความเห็นเรื่องวิธีการปกครองที่ทำให้บ้านเมืองมีความสุขความเจริญ พระพุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า จะต้องเปลี่ยนระบบการศึกษา โดยนำธรรมะเข้าหล่อหลอมบุคคลในสังคมตั้งแต่ยังอยู่ในวัยทารก ไม่ให้เกิดความเห็นแก่ตัว ไม่คอยจ้องทำร้ายผู้อื่น มีความเฉลียวฉลาดในธรรม และใช้ความฉลาดให้เกิดสันติภาพต่อสังคม พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตโต) กล่าวว่า สังคมจะมีความสุขความเจริญได้ก็ต้องให้สมาชิกของสังคมได้มีธรรมะรู้จักการครองตน จึงต้องพัฒนาคนให้มีคุณภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านคุณธรรม อันจะทำให้การดำเนินการปกครองเป็นไปด้วยดี ดร. สมบูรณ์ สุขสำราญ กล่าวว่า วิธีการปกครองต้องให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจของชนในชาติเป็นพื้นฐาน ซึ่งเห็นว่าเป็นความจริงแล้วพุทธธรรมได้ฝังลึกอยู่ในจิตสำนึกของคนไทยมาช้านาน ควรนำหลักทฤษฎีธรรมมิกกัถอ ประโยชน์และอิทธิบาท ๔ มาปฏิบัติ อันจะทำให้บุคคลเข้าใจถึงสภาวะธรรมชาติของชีวิต การครองชีวิตให้มีความสุข การดำรงอยู่ร่วมกันของสังคม และหลักธรรมที่จะช่วยคุ้มครองสังคมให้สงบเรียบร้อย คือ ศีลห้า ธรรมห้า พรหมวิหารสี่ สังคหะวัตรสี่ นาถกรณธรรม และสาราณียธรรม เป็นเบื้องต้น และความเห็นของ ปรีชา ช้างขวัญยืน กล่าวว่า การพัฒนาต้องเน้นที่การทำให้คนในชาติเป็นคนดีโดยยึดหลักธรรมมาชิปไตย